

A Rikóti Mátyás életrajzi háttéréről

A brünni várbörtön falai közt tölti Verseggy fogságának utolsó esztendőit. Holmijában ekkor már jegyzeteket, kéziratokat is őriz: töredékes Sterne-fordítását, Herder nyomán írott tankölteményét, s a *Querelle des Anciens et des Modernes* kései visszhangját: a Rikóti Mátyás című vígeposztát. (1) Zömmel a fogság olvasmányélményeit tükrözi vissza ez a kissé hosszúra nyújtott költemény, Verseggy erősen eklektikus, de a franciák ihletése nyomán helyenként már tisztuló esztétikai eszményeit. S egyben sejteni engedi az évek óta reménytelenül raboskodó, múltjával nehezen békülő költő lélekállapotát is. Meditációit, vívódásait, melyekkel rendre az emlékek övezetébe téved. A hősök jellemzésében, az esztétikai és morális fejtegetések körében mind sűrűbb elemek jelzik: a vígeposzt írása közben Verseggy életének alakulásán töpreng, egykori ismerőseiről, pályatársairól tündölik. Dolgozatunkban azokról szeretnénk beszélni, akik néhány vonásuk révén (olykor csak motívumok erejéig) megjelennek a történetben.

*

Herpin Klára. A költő kutatói (Császár Elemér nyomán) mindenütt Herpi Krisztina néven említik; valódi neve Herpin Klára Mária volt, a budai klarisszák irataiban legalábbis rendre így szerepel. (2) Életútjának ismeretlen részleteiről igen gyéren tájékoztat az irattár. Amit megtudtunk róla, szeretnénk pár szóban összefoglalni. Német anyanyelvű lány volt. Gran városában született (1753). Húszéves korában lépett a klarisszák közé, s nemsoká énekesnővé lett. Rendjének eltörlése előtt (mint minden apácának) neki is följegyezték további terveit. Budára készült, anyjával szeretett volna élni: „Declaravit se in nullo Claustro amplius vivere velle sed exire ad Suam Matrem Budae habitantem miseram licet, et inquilinam. A további (Császár Elemérről ismert) források már kissé részletesebbek. Először azokat az adalékokat próbáljuk kiemelni belőlük, amelyeket a költő monográfiája nem említett meg. Verseggynek a kedveséhez írott (a jegyzetekben már idézett) leveléből megtudjuk pl. hogy Herpin Klára fivére a nyolcvanas évek közepén Bécsben élt. Valamivel lényegesebb ismeretként: a lány négy évvel a klarisszák fölőslátása után az egyik rokonának, Herpin Istvánnak a pesti házában lakott. Pletykák, intrikák, szóbeszédök övezték: a városi polgárok sejtették a szerelmes iránti szerelmét. Olykor durva támadások érték emiatt: gyóntatóatyja pl. följelentette a primásnál és a vikáriusnál.(3) A monográfia adataira áttérve: kevéssel ezután Herpin István a hatóságok kezére juttatja a költő itt említett levelét.(4) Súlyos meghurcolások következtek: a primási udvar eljárást indított a szerelmesek ellen, majd mindkettőjüket kiutasították a város területéről... Az említett levélen és a kiutasításra vonatkozó dokumentumokon túl Császár Elemérnek volt még egy forrása a költő kedveséről: a későbbi nagyváradi püspöknek, Kondé Miklósnak a primáshoz küldött jelentése, a kilencvenes évek elejéről. (5) Tanúsága szerint a lány ekkoriban már Budán élt, az Iskola utcában, nem messze a költő lakásától. Többször látták őket együtt sétálni a víziváros utcáin, máskor az első magyar szintársulat előadásain találkoztak velük. Növekvő ellenkezés, erősödő tiltakozás kísérte szerelmüket itt is: ha hinni lehet Kondé jelentésének, az egyik éjszakán bombát robbantottak mellettük a fölháborodott budaiak. (6) Összesen ennyi derül ki innen. . . A későbbiekben már csak egyetlen életrajzi adatot találunk a költő kedveséről: a *Szülőmhöz* című prózaversében Verseggy említi, hogy a Martinovics-összeesküvésben való részvételéért elszennvedett fogsága kezdetén, kétségbeesett édesanyját Laura (ahogy szerelmesét legtöbbször nevezi) igyekezett gyámolítani. Lehetséges, hogy a költő szabadulását a lány már nem érte meg. Gyöngye egészségű, törekény teremtés volt, a nyolcvanas évek elején többször panaszkodott vérhányásra.(7) Verseggy a *Laurához* és a *Krisztinához* címzett költeményei mellett a *Klári*, *Kláríka*, *Kláríkához* című verseiben állított neki emléket.(8)... Verseggy vígeposztjának egyik epizódjában olyan motívumokat figyelhetünk meg, amelyek szerelmének történetével függenek össze. A nyolcadik Dal befejező részében az Óbester felesége a világba kilépő Birgitát egy példázattal figyelmezteti az intrikák, pletykák veszedelmeire. Szerepel ebben a történetben egy életvidám pap, aki egyébként híres szónok és kiváló muzsikus is: egy apáca, aki a rossz nyelvek szerint a plébános kedvese: és egy püspök, aki végül tömlőbe juttatja a derék papot. A költő életrajzából (nézetünk szerint) ezek a részletek egyértelműen hitelesíthetők. A többi (a hosszadalmas mese a méregkeverő Kajcsinéről, a gyermekét meggyilkoló apácáról, a félrevezetett törvényszékről) valószínűleg a képzelet szülte,(9) s inkább csak a tanulság kiemelését szolgálja: „a szent Religiót jobban megalázzuk, legfőbb oszlopait szörnyebben megrázzuk, ha szentelt szolgálait vaktában gyalázzuk, s pusztán gyanúságból bujálnak orozázzuk, mint ha feleséget adnánk a papságnak.” Verseggy szomorú (és örökös) nosztalgiaja nyomán.

Alexovits Vazul. Rendtársa, később ellensége Verseggynek. Csaplár Benedek szerint 1779-ben még együtt találjuk őket a Hazafiúi Magyar Társaság ülésein. (10) Ellentétük valószínűleg csak később mélyül el: Verseggy deista

világképének, jozefinista szemléletének kibontakozása nyomán. A pálosok föloszlatása előtti időkből, amikor föl-váltva hirdettek ígét a pestbelvárosi templom szószerén. (11) A költő szónoklatai 1784 őszén hangzottak el először. A polgári mentalitás erősítése érdekében készültek ezek a beszédek, a közjó és a közboldogság istentől eredő parancsát hirdették, s az ősi szociális értékek „közös erő, közös munka, közös vigyázás” megbecsülését tanították. Élesen bírálták a polgári rendeleteknek ellentmondó vallási törvényeket: egyértelműen az állami hatalomnak, az „országgló fejedelemnek” rendelve alá az egyházakat, az egyházi felekezeteket.(12) S ami különösen hatásos lehetett: támadták pl. a papi harácsolást, a csodatévő szentképekkel való népbolondításokat. A pesti és Pest környéki polgárság tódult a templomba, amikor Verseggy prédikált, a korabeli följegyzések szerint még külföldről is jöttek meghallgatni őt. (13) Alexovits rigorózus dogmatizmusa eléggé népszerűtlen lehetett mellette... A pálos rend eltörlése után megszakadt a személyes kapcsolatuk. Alexovits azonban figyelemmel kísérte Verseggy sorsát, s amikor a kilencvenes évek elején megjelent a költő Millot-fordítása (14) tollával az elsők között lépett föl ellene.(15) Polémikus céllal készült az írása, a francia fölvilágosodás klasszikusainak nézeteit igyekszik szembesíteni a nemzeti köntösbe öltöző ortodox katolicizmus tanításaival. Hittudományi érvelését átüti a szerzetes indulata, erős ellenszenv a francia filozófia vezéralakjai (művében Voltaire, Rousseau, Bayle) iránt.(16) Szellemük örökösei körében emlékezik meg Verseggyről: papi ruhája és eszméi ellentmondását részletezve, személyeskedve, olykor emberi és polgári becsületében is megsértve.(17) Műve lényegében az egyházi reakció megtorlását készítette elő, a fordítás tiltott forrásaira irányította a figyelmet. A könyv megjelenésével kezdetét vette a fölvilágosodás és a konzervativizmus erőinek egyik legelső, nyílt összecsapása, a hírhedt Millot-pör. . . Alexovits a későbbiekben sem tévesztette szem elől Verseggyt, legalábbis erre vallanak az Eszterházy püspökhöz írt levelei, melyekben a Martinovics-összeesküvés fejleményeiről és a költő további sorsáról számol be.(18) Röviddel ezután meghalt...A vígeposz fanatikus szerzetesét (Császár Elemér szerint) róla mintázta a költő. Alexovits és Verseggy ellentétének ismeretén túl egykor följegyzések, kortársak tollából származó visszaemlékezések segítik a költő monográfusát a következtetésben: a valóságos és a költött alak egybevágó vonásai. Alexovits komorsága, aszketizmusa - amely Verseggy torzító lencséjén keresztül visszatér ide. Ortodox vallásossága, következetes konzervativizmusa - mely a fanatikus barátban "konczonátorban" a költemény fölvilágosult szellemű hőseinek ellenképét teremti meg.(19) Egy adalék: néhány évvel a vígeposz megjelenése után Révai Miklós élesen elítéli Verseggyt ezért a torzképért, (20) mert nézete szerint a költő súlyosan megbántja vele Alexovits Vazul emlékét.

Szaitz Leó. Rokona volt a költőnek, bár erről a rokonságról igen keveset tudunk. (21) Ellentétük valószínűleg a hetvenes évekből ered: azokból az időkből, amikor Verseggy már az egri líceum falai között tanult. (22) Első nyomai: Szaitz Leó az *Aufkleristák Almanakjában* némi epével, „nem rég megvilágosodott Pánnioniusoknak” nevezi Frenreisz Ernőt és Verseggyt.(23) A költő riposztja a kiadásra előkészített prédikációk egyik jegyzetében: "Igaz Magyar, A Magyar Nemzetnek vigasztalására mondom, hogy ennek a könyvetskének Attya se nem igaz magyar, se nem igaz német."(24) Az egri servita neve elsősorban az örökös pörpatvarai nyomán emlékezetes: megtámadta pl. Szacsavayt, Nagy Jánost, Horváth Ádámot, Dayka Gábort, Eybelt, Kovachichot, Ebiczkit, Ostermayert, Feszler, még Batthyány Alajossal is összeakaszkodott: szinte az egész életét a fölvilágosodás híveinek és a protestánsoknak az üldözésére szentelte. (25) Éles ellenkezésre készítette Verseggyt, aki az *Eggy jó szívből költt Szatír*ában karikatúrát készített róla. (26) Küzdelmük a Millot-pör keretében folytatódott tovább. „Ennél mérgesebbet, s veszedelmesebbet, kivált magyar nyelven, még nem olvastam” - írja Szaitz Leó Verseggy fordításáról. (27) Majd keményen „meglapotzkázza” a költőt a fölvilágosodás hatását tükröző eszméiért, egyházellenességéért. Végül (erkölcstelennek bélyegzett) életéért s szerelmes verseiért leckézteti. Hamarosan megkapta soraiért az elismerést: Alexovits Vazultól (akinek a könyve a servita dicséretétől hangos) és a katolikus ortodoxiától. Verseggy tiltakozott, de a *Rövid felelet a személyi gyalázásokra mellyekkel engemet a Magyar és Erdélyország rövid ismeretének s a Könyvek szabados olvasásának szerzői illettek* című röpiratát nem engedték kinyomtatni. (28) A pör további fordulatait Szaitz Leó már nem érte meg. 1792 júliusában meghalt... Verseggy vígeposzának főhőse csákós, dolmányos, sarkantyús vitézként jelenik meg a költemény második Dalában. Hatalmas bajusszal. A költő korábbi szatírjából (*Eggy jó szívből...*) ismerős ez a figura: egykor a harcias egri páttert ábrázolta így Verseggy. (29) További érdekességek. Az ötödik ének folyamán a kántorkodó fűzfapoéta egy mulatságos orgonaszólóban emlékezik meg Szent István és Kupa (Koppány) viadaláról. A téma a servita műveiben sem ismeretlen: István király államalapítói harcait, vallási küzdelmeit Szaitz Leó többször méltatja. (30) Egyik kéziratában megtaláljuk az idézett csata leírását is: Szent István és Kupa összecsapását... (31) A költemény első énekében Rikóti rögtönzött ars poeticával védi ki a bölcs plébános mértéktartásra intő tanácsait: „nekem Corpus Juris egyetlen törvényem, a Szentírás pedig útmutató fényem, s ha ezzel nem egyez elmeszüleményem, vesszen el - nem bánom, minden keresményem; de más ugyan törvényt ne szabjon versemnek, vagy egyéb munkákban izzadó fejemnek, mert ha felkavarja epéjét mellyemnek, súlyát is megérzi bosszuló kezemnek.” A „bosszuló kéz” és az „epés melly” nem nagyon illik a kiszolgáltatott Rikótihoz: Szaitz Leóhoz inkább. Az első két sor

pedig különösen: az egri szerzetes a konzervatív katolicizmus érdekei védelmében legtöbbször a Corpus Jurisra és a Szentírásra hivatkozik. így pl. a *Magyar és Erdély-Országnak rövid Ismérete* című művében is, ott ahol igen élesen támadja Verseghyt.(32 Úgy tűnik, ebben az erős képzelettel megalkotott figurában is reális elemeket, konkrét személyhez kötődő motívumokat kell számon tartanunk.

... és mások. Szaitz, Alexovits, Kondé Miklós után Riethaller Mátyás volt a következő, aki a Millot-pörben föllépett Verseghy ellen. (33) Támadásában talán személyes természetű indítékok is közrejátszottak: a budai főcenzori hivatalért ekkor tájt vívott küzdelemben ugyanis Verseghy volt az ellenlábasa. (34) A világtörténet lefordításáért két ízben is följelentette a költőt, s még a bécsi udvarban is járt szigorú megfenyítése érdekében.(35) A hírhedt pört Verseghy ekkor veszítette el véglegesen. (36) Támadójáról azonban nem feledkezett meg a vígeposz írása közben: a budai másodcenzornak alighanem köze lehetett a címszereplő nevének megválasztásához. *Rikóti Mátyás, Riethaller Mátyás.* (37) A Millot-pör egyik érdekessége, hogy Alexovits Vazul többször említett könyvét költőink közül Baróti Szabó Dávid egyértelmű lelkesedéssel fogadta. Elsősorban Alexovits hazafiúi buzgósága és nyelvi teljesítményre ragadta meg: művéből a „nagy Tzitzerót” hallotta szólni.(38) A vígeposz egyik epizódhőse, az antik költészetet eszményítő Horáczki mögött kézenfekvő lenne Szabó Dávidot keresnünk.(39) Horáczki jellemzése azonban nagyon általános: egyéni, eredeti vonásokat ebben a port- rében nem is igen találunk. "Az oskolában primusnak tartott a poétikában, a mulatság ellen nagyon panaszkodik, a moderna iránt satiricusodik, a régiről pedig adorátorkodik" - a leíró jellemzés nyomán összesen ennyit tudunk meg róla. (40) A modern irodalmat kárhóztató szavaiból még kevesebbet. Az ötletzegényen, erőtlen eszközzel fölvezetett gúnyrajz töprengésnél többre (úgy tűnik) nem nagyon kínál alkalmat.(41) A kilencvenes évek elején a bihariak (a Millot- pör fejleményeit figyelve) éles hangú fölterjesztésben tiltakoznak a Helytartótanácsnál a budai cenzorok ellen. Ez a fölterjesztést többek között Bessenyei György is támogatja.(42) Amikor pedig a költőt három hónapos börtönbüntetésre ítélik, megszerzi a befejezetlen fordítást, és onnan folytatja tovább a munkát, ahol annak idején Verseghy abbahagyta. (43) A költő vígeposzának legrokonszenvesebb alakja egy mélyen gondolkodó, fölvilágosult szellemű tiszt, az etikai, esztétikai, filozófiai kérdésekkel vívódó kapitány. Szűkszavú jellemzéséből két motívum a testőrírora irányítja az olvasó asszociációját. Mint a hatodik Dalból kiderül: a kapitánynak „közel a városhoz van egy kis jószág”, ahol „bölc magányosságban” tölti napjait. A további részletek is ráillenek Bessenyeire: viszont a fölvilágosodás más költőire is érvényesek. Motívumokat idézünk: „lantos kapitányunk ifjú korában, meg nem nyugodhatott szoros svérájában, mellyel bekertelték kis oskolájában, nagy világba lépett picziny svérájából; elkezdett olvasni újabb poétákat, német, olasz, anglus, frantzia munkákat...” majd a grammatikában és a filozófiában mélyedt el. (44) „Nagy poéta volt ez virágzó korában szépen folyt a beszéd magyar ritmussában. . .”(45) A specifikus jellemzők hiánya nyomán igen nehéz lenne a kapitány esetében hiteles következtésekre jutni. Megnyugtató útbaigazítást, támpontot a tudós tiszt esztétikai nézetei sem ígérnek: ezek Verseghy börtönbéli olvasmányait tükrözik. (46) Gúnyrajzokra, gorgókra figyelhetünk a vígeposz tizenegyedik énekében: a magyar Parnasszus viszonyait részletező enumerációban. Az ódaköltők, a rokokó idillek szerzői, az ókori auktorok epigonjai s a katolicizmus képviselői vonulnak el előttünk: sajnos nem tudjuk, kik állnak az egymás után fölbukkanó torzképek háttérében... (47) Még egy életrajzi vonatkozás. A vígeposz ötödik énekében Verseghy a történelmi témájú művekkel szemben emel kifogásokat. Ironikus hangütésű soraiban egy konkrét utalás is olvasható: a költő Dugonics Toldiját említi a korabeli heroikus drámák torz példájaként. (48) Dugonicsot ismerte, személyesen is találkoztak olykor.(49) Nem találtuk annak nyomát, hogy konfliktus lett volna kettőjük között. Valószínűnek látszik, hogy ízlésjavító törekvések irányították Verseghy satirikus megjegyzéseit: s nem emberi becsületét, polgári egzisztenciáját érő mélyebb sérelmek (mint Alexovits és a többiek esetében).

*

A Millot-pör (majd a Martinovics-pör) tragikus állomások Verseghy pályáján. A magyar hárfás bontakozó emberi és költői útja ekkor törik meg véglegesen az egyház és az állam ortodox erőinek ellenállásán. Örökre elvész számára az eszmék és tettek szabad összehangolásának reménye is: a költő innentől kezdve folyvást rejtett utak vállalására kényszerül. Nem lép föl többé nyíltan a támadói („a böcsületbéli gyilkosok”) ellen sem: néhány vonásukat viszont beleszővi a brünni börtön falai között készülő vígeposzába: a kifigurázott, nevetségessé tett negatív szereplők jellemébe. Az Alexovitsot, Kondét, Szaitzot, Riethallert idéző motívumok közös sugallata a jellemzés tágabb körén

belül is egyértelmű: a meghurcolt és évekre elnémitott költő csöndes elégtételét érzékelteti. Önmaga számára vigasztalást, társainak pedig erői őrzéséről szóló üzenetet rejt ez a költemény: óvatos morzéjeleket nyolc és fél esztendő borzasztó magányából. (50)

JEGYZETEK

1. Költeménye megírásához Verseghy változatos forrásokból merített ötleteket, motívumokat. A címszereplő a francia vígposzok hőseit idézi föl, mindenekelőtt Boileau kántorkodó fűzfapoétáját. CSÁSZÁR Elemér: Verseghy Ferencz élete és művei. Bp. 1903. 214. VARGHA Balázs: Verseghy Ferenc költészetéről.. megjelent a Verseghy Ferenc 1757-1822.c. kötetben. Szolnok 1957.21-2. A cselekmény egyes részletei Kotzebue énekes játéka emlékeztetnek (Das Kind der Liebe: Császár uo.) a költő szerkesztési fogásai pedig- helyenként -Gyöngyösi műveire. Uo. 218. A komikus eposz dalbétéit egyrészt a Varázsfuvalából veszi át Verseghy, másrészt a népdalok köréből választja őket. Apró érdekesség: egyik dallamának eredetijét Kodály Zoltán fedezi föl, 1914-ben bukovinai gyűjtőútján. Árgirus nótája. Bp. 1921. 8. A Rikóti Mátyásban kibontakozó esztétikai nézetek Sulzer mellett már Condillac hatását is sejtetik, Verseghy ízlésének csöndes fordulatát jelzik. ECKHARDT Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon, Bp. é. n. 205. HALÁSZ Gábor: Az értelem keresése, Bp. 1936. Kazinczy-esszé... A querelle des Anciens et des Modernes tetszetős eszméit olyankor a herderi történetfilozófia elemei színezik: pl. a vígposz VII. Dalának 81-84. strófájában, ahol a költő a nyelvnek a társadalmi együttműködést szervező erejéről értekezik (összehasonlítást kínálva SZAUDER József Verseghy és Herder kapcsolatait kutató tanulmányával. FK 1958.) Vagy a II. Dal 57-59. versszakában („Mint mikor egy síkon torony építetik. ...” stb.). ahol Verseghy az egyik Herder nyomán készült költeményének. Az emberségnek a monumentális képeit idézi föl, a szellemi kincseit örökítő, sorsát javító emberiség hatalmas építő munkáját.
2. A korabeli rendi nyilvántartások egyikéből idézünk: Geistliche Ordens Nemen: Soror Christina; Weltliche Tauf und Zunamen: Maria Clara Herpinin. Herpinin: Herpin lánya. Primási Levéltár. Batth. J. PE. 181/56. A világi és rendi név további előfordulása: uo. 178/82. 84; uo. 181 /46. 42. Császár Elemér forrása(i. m. 28): Verseghy egri keletkezésű (német nyelvű) levele kedveséhez, 1786 májusából. PL.Batth, H. PE, 191/3. Ebből az epistolából tudjuk, hogy a lány egykor a klarisszák rendjében élt. Más adalék: a címzésben itt a Herpi Christine név szerepel. A levélben viszont a költő kétféleképpen becézi kedveset: Klarchen. Tinedel. A kettős becenév magyarázatát a rendi irattár adja: Herpi Krisztina és Herpin Klára egy es ugyanaz a személy. A lány egyébként a budai klarisszák egyik közös beadványát Soror Christina Herpinin nevén írta alá (1782 májusában. PL. Batth. 1.1 PE. 181 .42).
3. „Die dumme Geistlichkeit meynet halt bis dato, dass die Exclarisserinen wirkliche Klosterfrauen sind... die armen Narren” - kommentálja Verseghy (ugyanebben a levélben) az esetet. Még az erő tudatában. Ígéretes időkben keletkezett ez az episzto, a pálosok fölőslatását megelőző hónapokban. Tanúsága szerint a költő ebben az időben a császárvárosba készült, abban bízott, hogy a rend eltörlése után itt majd polgári álláshoz jut. (Talán József császár támogatásában is reménykedett. Jozefinista szellemű prédikációit ekkoriban gyűjtötte össze, s ekkor küldte el őket a bécsi cenzoroknak. SZAUDER József: Verseghy pályakezdése. . . A romantika útján c. kötetben, Bp. 1961. 79. Hozzákezdett a császár életrajzának megírásához is: Második Józsefnek most országló Német Tsászárnak Történeti, és ama Foglalatossági, mellyek velünk az ő Szívét kiváltképpen meg-ösmértethetik. Egyetemi Könyvtár. Kézirattár, G. 101. Tudomásunk szerint kiadatlan.) Megnyugvást, békés polgári életet remélt végre, végleges szabadulást a szerzetesi fogadalom (számára különösen súlyos) terhei alól. Távollabbi terveiben házasság is szerepelt. Érdeemes figyelni a kedvesét bátorító soraira: "Ich lese in der ungarischen Zeitung, dass eine Klosterfrau unlangt den 28sten Martz mit ihrem Kind. Welches sie vom Kaiserlichen Leib- Lokay empfangen hat, zum Kaiser gegangen ist um wegen der Pension zu bitten. Der Kaiser sah den kleinen Buden an, lachte und sagte: Es ware schade gewesen, wenn dieser brawe Bursch nicht auf die Welt gekommen ware. Er liess ihr die Pension und nebst gab er ihr die Erlaubniss ihren Vertrauten zu beyrathen."
4. CSÁSZÁR i.m. 20. A levél hátoldalán két megjegyzés „Dieser Brief von Erlau an mich gestellt (P. Versegi), habe aus Muthmassung eigenhandig eröffnet. Pest den 21. Maii Stephanus Herpin. . . Collatum cum origináli Pestini 20a Augusti 1786. Georg Kurbélyi." A lány rokonának bejelentése és a hatósági vizsgálat között eltelt néhány hónap. A költő ezalatt Bécsben járt, audienciát kért a császártól. SÁGHY Sándor: Verseghy Ferenc maradványai és élete, Budánn 1825. 146. Nem ismerjük a beszélgetés részleteit, mindössze annyit tudunk, hogy a támogatását nem sikerült megnyernie. Világi tervei sorra széthullottak. s a megélhetés gondjai közötti hánykódva újból papi állás után kellett néznie. A műveivel sem járt szerencsesebben. A prédikációk cenzúrázása elhúzódott, csak októberben kapta meg a közlési engedélyt (SZAUDER uo.) de akkor már nem nyomtatta ki őket. A császár életrajzát annak idején ezzel fejezte be. hogy „többi Történetei és Munkái Józsefnek folytattni fognak” nemsokára. Így maradt ránk ez a kézirat, befejezetlenül.
5. A hírhedt Millot-pör során Szaitz Leó és Alexovits Vazul többször is célzott Verseghy szerzeteshez méltatlan életére. Megjegyzéseik hiteléről a primás az egyik bizalmas embere (Kondé Miklós) révén kívánt meggyőződni, így született ez a (Herpin Klára és Verseghy viszonyáról beszámoló) jelentés. Pl. Batth. III. PE. 94/15. A későbbiekben komoly része volt abban, hogy a Millot-fordításáért elmarasztalt Verseghyt (mint javíthatatlan erkölcsű szerzetest) a nagyszombati papi börtönbe zárták... Dolgozatunk folyamán többször idézzük majd a Millot-pör eseményeit: elsősorban BENDA Kálmán forráskiadványa (A magyar jakobinusok iratai. Bp. 1952-57) és (Waldapfel József könyve (A magyar irodalom a felvilágosodás korában, Bp. 1963.) alapján. További forrásaink: CSAHINEN Károly: Pest-Buda irodalmi élete, Bp. 1931. FRAKNÓI Vilmos: Martinovics és társainak összeesküvése, Bp. 1880. JANCsó Elemér: A magyar szabadkőművesség irodalmi es művelődéstörténeti szerepe a XVIII-ik században, Kolozsvár 1936. 6. "... Verseghyt életétől is meg akarták orozva fosztani" - írja Batsányi ebben az időben Aranka Györgynek. Költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben. Bp. 1865. 253. Némiképpen megerősítve Kondé értesülései.

7. A klarisszák főtebb említett iratai szerint: „Kann, sich wegen ihrer schwachen Gesundheits Umstanden und Blutbrechen zu keinem anderen Orden resolviren.” 181/56.

8. Az életrajzi források hiányát azonban ezek a versek sem enyhítik. Többségükben mind utánköltések, népszerű német (és francia) dalok adaptációi: az összehasonlító motívumkutatások évtizedek óta bizonyítják, hogy rendkívül kevés bennük az eredeti vonás. „Verseghy költőnek éppoly kevésbé eredeti, mint zeneszerzőnek” - foglalja össze kutatása tanulságait MAJOR Ervin Itk 1925. 258. összhangban ALSZEGHY Zsolt EPhK 1917) és FEST Sándor EPhK 1917) észrevételeivel, GÁLOS Rezső (EPhK 1912-1913. Itk 1938) megfigyeléseivel... Császár Elemér közeli rokonságba hozza Herpin Klárát egy ősi középnemes családdal, Majthényiékkel, I. m. 24. Verseghy többször említett levele nyomán, hipotézisét az alábbi részletre alapozva: „dass du entweder auf Lőrincz-Káta oder zum Majténi auch etliche Wechen, oder Monate hinauskommst”. Úgy érezzük, ebből az igen keveset sejtető félmondatból aligha következik egy értelműen Herpin Klára és Majthényiék rokonsága. Szvorényi Józseftől tudjuk viszont, hogy 1803 nyarán Verseghy ajánlatára Vitkovics Mihály, a fiatal jurátus Majthényiékhoz kerül ügyvédnek. (Figyelő, 1879. 4.) Szvorényi nem említi, hogy a család melyik ágáról van pontosan szó, de Vitkovics verseiből kiderül, hogy Majthényi Károly, a királyi tanácsos bízta meg őt ügyeinek vezetésével (a kazinczyánus poéta sűrűn ír költeményeket, ódákat pártfogóihoz, így Dacsó Annához, aki Majthényi Károly felesége. NAGY Iván: Magyarország családai. Pest 1860. VII. 261). Verseghyt és Vitkovicsot néhány évvel később Marczibányi István is alkalmazza. SZVORÉNYI uo. Ez a szál is Majthényi Károlyhoz vezet, hiszen Marczibányi felesége Majthényi-lány, Károly testvérhúga. NAGY i. m. 260. A családja ígér még néhány ideillő érdekességet. Majthényi Károly édesanyja ugyanis Beleznay Anna volt, annak a báró Beleznay Miklósnak a húga, akinek a szalonjában 1779-ben a Hazafiúi Magyar Társaság tagjai többször összegyűltek. Részt vett ezeken a tanácskozásokon Verseghy néhány ifjúkori barátja, rendtársa, pl. Ányos, Kreskay Imre, sőt (Szauder József szerint) maga a költő is. Verseghy pályakezdése... 70. Nem lehetetlen, hogy itt, Beleznay tábornok palotájában ismerkedett meg Verseghy a vele egyívású, azonos eszmék között mozgó Majthényi Károlyval, a báró ifjú unokaöccsével. Amennyiben így volt, az ifjúkori kapcsolat nyomán kerülhetett Vitkovics Majthényiékhoz, Verseghy Marczibányiékhoz, s alighanem innen ered Herpin Klára és Majthényiék ismeretsége is... Hipotézis helyébe hipotézis: szeretnénk remélni, hogy közelebb jár az igazsághoz.

9. A példázat szerint egy élvsóvár asszony terjesztette el a plébános és az apáca kapcsolatáról a híreszteléseket: bosszúból, mert a pap nem viszonzta a szerelmét. A költő élet rajzírói (Sághy Sándor, Vértes József, Halmy Gyula, Császár Elemér, Kisbán Emil) nem tudnak ilyen esetről. A Kajcsiné egyébként is költött név (a kajcs szó korabeli jelentése nyomán „fondorlatos, ravasz”). Nincs tudomásunk arról sem, hogy Herpin Klárának gyermeke lett volna a költőtől. Valószínűnek látszik Császár Elemér föltevése: „Krisztinával való barátságát mentegeti, ki akarja mutatni, hogy rosszindulatú, alaptalan ráfogás volt az egész.” I. m. 222... Az önvédelem igényével függenek össze a tudatos torzítások: miközben a költő a börtönből is írja szerelmes verseit a távoli kedveshez: Laurához, Laura képéhez... pl.

10. Itk. 1899. 201... Alexovits életének alakulásáról, Verseghyvel való kapcsolatáról több tanulmány megemlékezik. Császár Elemér monográfiája mellett KÖZI- HORVÁTH József (Alexovits Vazul, a legnagyobb pálos szónok, Győr 1930.) munkájára szeretnénk utalni: s korszerűbb forrásokra is: BENDA Kálmán idézett kiadványára (A magyar jakobinusok...) WALDAPPEL József könyvére (Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből, Bp. 1935.

11. Röviden összefoglalnánk mindennek előzményeit. 1783 októberében Alexovitsot a nagyszombati egyetemről, (ahol egy évig a teológia tanára volt) Pestre rendelik, vasárnapi magyar hitszónoknak. A pálosok belvárosi kolostorába kerül. KÖZI-HORVÁTH i. m. 11. A szerzetesek változatos önképzését figyelheti itt: fiatalabb társai körében ekkor kezd tért hódítani az ortodox vallásosságtól eltérő polgári dogmaszemlélet, a jozefinizmus állam- és egyházbölcselete. Verseghy és Frenreisz Ernő pl. Martini jogelméletét, Pascal, Ricci, Fleury műveit olvassák: a janzenizmus és a gallikanizmus egyformán egyházellenes tanításaival ismerkednek, SZAUDER: Verseghy pályakezdése... 81, 83, 85. A konzervativizmusában egyre inkább megcsontosodó Alexovitsnak nemsokára már a szószéken kell szembenéznie ezekkel az eszmékkel. A pálosok (majd a domonkosok) templomában ugyanis rövidesen Verseghy lesz a másik magyar nyelvű prédikátor. CSÁSZÁR i. m. 17. 20.

12. SZAUDER József részletesen ismertette ezeket a beszédeket. Verseghy pályakezdése... 78-89. összefoglaló soraiból idézzük: „Amit elmondott, az már nem az egyházon belüli reformer buzgóságát mutatja. Deista meggyőződésű, a szerződéselmélet modern és demokratikus színezetű társadalomtanát valló, polgári utilitarista felfogású, s ezekért nyíltan, templomban, tömegeknek és felettes hatóságainak szemeláttára síkraszálló fiatalembert, papi köntösében is teljesen világít ismerünk meg e beszédekben, a laikus jozefinus államnak, II. József egyházellenes politikájának szenvedélyes, szintéi elfogultan harcias, hívét.” Uo. 88. A szónoki pálya indulásáról- CSÁSZÁR i. m. 17.

13. PL. Batth. n. PE. 191/1.

14. A világnak közönséges története. I. köt. Pest 1790. Ua. 2. köt. Pest 1791. A voltaireánus abbé történeti művét Verseghy valláskritikai észrevételekkel egészítette ki - változatos utakon kijátszva az ekkor már különösen éber cenzúra figyelmét. A megjelenő kötetek erős indulatokat keltettek Buda határain túl is. Rövid idő alatt mozgósították a katolikus ortodoxiát (állig vértben); s a szabadkőműves páholyok, a fővilágosodással barátkozó olvasókörök, a városi és vármegyei hivatalok ellenerőit.

15. A könyvek szabados olvasásáról két fő tikkely c. művében. Pesten 1792.

16. Heves ellenkezésre készítetve a korabeli magyar progresszió képviselőit: a jakobinusok ekkor már szerveződő táborát. „Ez a rendkívül tudatlan Alexovits kinyomtatott valami magyar könyvet, mely tele van zagyvasággal és szeméttel” - indul föl Martinovics, Idézi KÖZI-HORVÁTH könyve: 42. „Nem lesz addig rend, míg ezeknek a fic-kóknak a nyakát ki nem törük” - így Laczkovics János. PINTÉR Jenő Magyar Irodalomtörténete, Bp. 1931. IV. 191.

17. „Ez egy gonosz lelkű Pap: aki mind gyűlölségből, mint hitetlenségből sem a' papi Jeleket, sem a' papi Hivatalokat nem viseli: azonban a' papi Kenyeret édesdeden eszi... Tudományában nem egy, hanem ezerek a' hazugságok... Ravasz róka! álnok hazudozó; Hóruszt és Voltért követed s tudom - is, tudom - is az okát miért követed? mert t. i. máskülönbön ki is súlne tudatlansá-

god, meg-is bizonyodna hazugságod, tzellyát nem érné istentelenséged... a'kik ez' ember' Munkáját olvasták, lássák, ki legyen ő; lássák, hogy sem a' becsüllést, sem a' hitelt, sem az olvasást nem érdemli..." 12. 34. 119-21. oldalakon. Alexovits egyébként sehöl sem nevezi meg Verseghyt: azt viszont több ízben jelzi, hogy a frissen megjelent milloti világtörténet fordítójára gondol.

18.Az egri püspök jól ismerte a költőt és szüleit (uradalmi számtartója, Vigh Ignác, Verseghy édesanyjának a második férje volt). Olykor anyagi segítséget is nyújtott a családnak. Egri Érseki Levéltár, Eszterházy püspök iratai, 1932. 33. I. I. h. Schaihl... Alexovits leveleit LÖKÖS István ismerteti. ItK 1968.

19.A költő monográfusának észrevételeit (i. m. 222) szeretnénk kiegészíteni egy aprósággal. Alexovits Vazul a Vasárnapi Prédikáziók un. Téli Részében (Pest 1791) megtámadja a világi szórakozásokat, a táncot, a játékot, a baráti társaságok mulatságait. „Tántolni kell? tudnak. Társalkodni kell? tudnak. Fejeket, kezeket, derekokat díszesen kell hordani? tudják. De a keresztyén életet viselni, a bűnre elpirulni... azt bezzeg nem tudják” - írja a többi között, 180-1. Összehasonlítást kínálva a fanatikus szerzetes versbeli jellemzésének egyik részletével: „ az öröm előtte a bűnnek szülője, a táncz és játék az ördög ülője, a nevetés pedig a bolond bögője. "VIII. Dal 52. strófa.

20.Verseghy Ferentznek megtalálkozott illetlen motskolódásai a Tiszta magyarságban. Pesten 1806. 12.

21. Egyetlen támpontunk Szaitz megjegyzése: "...egy kis távolról - való rokonság, avagy sógorság is vagyon köztünk." Magyar és Erdély-Országnak rövid isméréte. Pesten 1791. 245. Szaitz Leórol: LESKÓ József, Kath. Szemle1898. ERDÉLYI Pál, Dayka Gábor költészete. Figyelő 1887. SZALAY Károly: A magyar satíra száz éve, Bp. 1966.

22. SZAUDER József nyomán. Verseghy pályakezdése... 52.54.

23.KÖZI-HORVÁTH i. m. 17. LESKÓ i. m. 741.

24.SZAUDER: Verseghy pályakezdése... 80. Igaz Magyar: utalás Szaitz frissen megjelent művére. Párisban és Berlinben 1785.

25.SZALAY: i. m. 75... Az ellentábor sem maradt azonban adós. Dayka Gábor két gúnyverset ír róla (Fohász, Eszdeklés). Kazinczy is ellenkezik (pedig eleinte jó barátságban volt vele): „ha Igaz Magyarjába találak tekinteni, mindennem fölzúdul ellene, s hasztalan tartóztatom magamat meg-támadásától". Levelezése, II. 125. Horváth Ádám a "le-torkolását" tervezi, Uo. I. 497. Szacsavay „Bálám szamarának" nevezi. LESKÓ I. m. 730. Szaitz háborúi ennek ellenére lankadatlanul folynak tovább, Trenk, Révai, Wittola és a többi "megvilágosodottak" ellen, Ignáczy, Máriafi Kalapátsis György, Magyar Dániel és ki tudja még milyen álneveken.

26.H. n. 1791. „, üget egyg dühödő Bajnok Rosinante-szabású barna lován, ' s a' tsürhe tudós fut előtte" idézhetjük a torzkép bevezető sorát. Több motívum igazolja, hogy a költő Szaitz Leórol mintázta ezt a figurát. Az egyik röpiratában pl. Don Quijotének nevezi a servitát (MERÉNYI Lajos. ItK 1892. 114); itt pedig két ízben is utal Cervantes hősére (a „Rosinante-szabású ló" mellett, egy helyen: „szélmalmi vitéz"). Másutt „spanyolos Magyar" titulálja hősét (spanyolos = donquijotei; Magyar - utalás Szaitz Igaz Magyar, Más is igaz Magyar, Csatázó versek az igaz Magyarul és a többi hasonló című művére, esetleg álnevére: Magyar Dánielre). A „dühödő Bajnok" nagy, tarka szakálla van - a Kazinczy a hiteles tanú - a servita is ilyet visel. Orpheus, 1790. I. A „jövevény név" a „külföldi nem" (melyekkel az igaz magyart bosszantani szokták) ismét Szaitz Leóra irányítja a figyelmet. Ismeretesek az egri szerzetes erőszakos, kíméletlen küzdelmei a Mária-tagadók ellen: itt ..egy iszonyú görtsös villong" a kezében, mindenkire „hadázik", aki „Dámájának oszlopa előtt" nem fogad „szolgai hűséget, végső pihegésig imádást..." Ebben a satírában egyébként több karikatúrát, gorgót találunk. CSÁSZÁR Elemér szerint Rájnis, Baróti Szabó, Batsányi, Gvadányi torzképeit. I. m. 82.

27.Magyar és Erdély-Országnak... 245. „Nem régen egy Római Katolikus Pap is, egy Szerzetes, vagy is hogy Ex-Szerzetes, egy olyan tűzre, örök tűzre-való könyvet merészlett szárnyára bocsátani, mellyben minden mesterségét meg-veti, hogy az ISTENTől kijelenteti Religiyót, még az Ó Testámentumbéli Religiyót is, mellyet még a' Zsidók is szentnek tartanak, neveltségessé tehesse." Uo. 242-4.

28,...mint a' megdühödött darázsok, rám estek, a'kik most is hintik az észnek tébolygásait" - a költő a támadások közepette többször megkísérel az ellenállást. (A magyar Kisasszonyokhoz c. versében pl.) Ingerült, éles hangú védőiratokat nyújt be a pör folyamán a Helytartótanácsához és a Kancelláriához (Országos Levéltár, Dep. Rev. Libr. 28821/1792. Rövid felelet...mint a főszövegben: ismerteti MERÉNYI Lajos idézett munkája.) Helyenként érvelve - de mintha maga sem bízna az érveiben - inkább csak Szaitzot, Alexovitsot támadva. Olykor türelmetlenül: „míg a motskolódó írök ellen büntető törvény nem hozzattik, miért ne volna szabad őket, mint böcsületbéli gyilkosokat, elégtétel gyanánt legalább megbotozni?" Uo. 112. Máskor kissé fölényesen, még bízva önnön erejében, igazában „Ignáczy vagy Máriafi nevek, alatt a mi Don Kisótunk vitézkedik." Uo. 114.

29,... .Tapszolt sisak álla fejében: posztó katzagány lepenygett büszke nyakából: sarkantyú lusta tzipőjin' idézhetünk röviden a leírásból. A „dühödő Bajnok" egy helyen így fenyegetőzik: „aki bajuszt nem hord, hon- nyunkból messze ki üzöm."

30.Micsoda vallású volt István király címmel egy könyvet is szentel emlékének. H. n. 1790. Történeti műveiben, röpirataiban igen sűrűek az utalások. Magyar és Erdély-Országnak... 64., 67., 68., 75., 85., 100., 110., 119., 128., 131., 151., 159., 221. o. pl. Igaz Magyar... 11., 14., 16., 18., 19., 79., 83., 84. o. pl. Istvánfi álneven írta az egyik latin nyelvű művét: C. positiones ex jure hungarico-canonic, quas sub praesidio S. Stephani etc. ex ejus libris decretalium in corpore juris hungarici continetes, publice propugnandas suscepit Romae 1787.

31.Magyar Világ, az az Magyar Országnak Sz. Istvántul fogva III. Ferdinánd haláláig-való Történetei. OSzK. Kézirattár. Quart, Hung, 3166. 2-3. Erőszakos (és szemfényvesztő) kommentárok kísérik Szaitz műveiben az István király államalapító harcaira emlékező részleteket: a servita az ortodox katolikusok és az aufklaristák küzdelmeinek előképeként igyekszik értelmezni a hajdani összeütközéseket. Verseghy alighanem azért ellenkezik, ha csakugyan az egri szerzetes műveivel függ össze vígeposzáának ez a részlete. A csatajelenetek leírása Szaitz- nál és Verseghynél nem egyezik: csupán a téma azonos.

32. Utalások a két ősi forrásra: 79., 85., 111., 114..., 115., 118., 125., 126., 141., 147., 148., 215. oldal pl. LESKÓ József szerint a Corpus Juris és a Szentírás Szaitz Leó érvelésének legfőbb alapja, támasza. I. m. 756-7.

33.Exjezsuita, budai másodcenzor: a fölvilágosodás eszméinek ellensége. Többször följelentette Batsányit (BENDA i. m. II. 180.) Laczkovics Jánost (uo. 721.) megakadályozza Bessenyei Podrokoz krónikájának kinyomtatását (GÁLOS Rezső: Bessenyei György életrajza, Bp. 1951. 308.) megnyirbálta Koppi Károlynak Rádayról írott megemlékezését (BENDA i. m. 1. 774). Martinovics az egyik röpiratában heves támadásokat intézett ellene. Uo. 756... Életútját igen hiányosan ismertetik a kézikönyvek. Szeretnénk itt néhány

kiegészítést tenni. Győrtől született (1738), Bécsben lépett a jezsuita rendbe (1755). Pannonhalma, 118. J. 15: Scholastici ab Anno Dni 1730. Viennae ad S. Annám. Leobenben, Grazban, Budán, újra Bécsben, majd Nagyszombatban tanult, itt szentelték pappá (1768). Részletesebben minderről: Esztergom, Simor-könyvtár, 2420. sz. 78. v. Liber Votorum. Nagyszombatban és Besztercebányán teológushallgató, majd későbbben a nagyszombati egyetemen a polgári és katonai építészeti tanára volt (1773). Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Metszetszoba, 407. sz. alatti névtársak. 1781: budai másodcenzor, CSÁSZÁR Elemér, Századok 1900. 130. Húsz éven át marad tisztségében: közben nagyváradi kanonokká nevezik ki. OL. Dep. Rev. Libr. HT. T. 1801. Fons. 19. Pos. I. VAY László: A' német hívség, Nagy-váradonn 1806. 1008. oldal... 1802: a nagyváradi szőlőhegy Szent István-templomának prépostja, Bars megye ítélőszékének ülnöke. 1805: békési főesperes, a püspöki hittudományi főiskola prodirektora. Az utóbbi négy évről: Catalogus Cleri dioecesis M-Varadiensis pro Anno Dni MDCCCXI, p. 6-7. Meghalt 1811- ben. Schematismus venerabilis Cleri dioecesis M - Varadiensis pro Anno Dni MDCCCLXXI. 24.

34. CSÁSZÁR Elemér monográfiája: 93. Verseggy egyébként többször megpályázta a budai könyvvizsgálói állást: először 1789-ben (uo. 37). aztán 1792-ben (a Millot-pör idején). Szaitz és Alexovits támadásait veszélytelennek tartva, megtorló intézkedésekre sem számítva) majd fogsága után, 1808-ban (PINTÉR i. m. 650.) 1811- ben (GÁLOS Rezső: Egy esztendő Verseggy Ferenc életéből, Győr 1936. 6.). Mindig eredménytelenül.

35. OL. Dep. Rev. Libr. HT. T. 24124/1792. 28821/1792. A király 1793 januárjában fogadta Riethallert, s a régóta húzódozó ügy kedvező és gyors befejezéséről biztosította. CSÁSZÁR i. m. 97.

36. Továbbra is ellenállt ugyan, de már korántsem olyan magabiztosan, mint Szaitzcal, Alexovitscsal szemben. Előbb Ferenc király jóindulatát próbálta megnyerni (március negyedikén kért tőle audienciát: CSÁSZÁR i. m. 100), majd egy névtelen levelet küldött a rendőrminisztériumba, ebben (szándékos torzítások révén) megpróbálta a pört úgy föltüntetni, mint a budai jezsuitáknak az uralkodóház politikai érdekeit veszélyeztető összeesküvését. BENDA i. m. I. 892. A kívánt eredmény nélkül: Riethaller lépései ellen nem volt orvossága.

37. Érdekes és változatos ötletek, források nyomán született Rikóti figurája. A nagyralátó fűzfapoétát Verseggy a Lutrin nyomán tette kántorrá, a Das Kind der Liebe alapján helyezte egy előkelő család körébe, ünnepi versfaragónak (első jegyzetpont). Ízlését "kis gustusát" többek között egy eredeti népdallal(!) példázta (Uo. A népdalokat egyébként Verseggy eléggé lebecsülte: költeménye függelékében pl. Mozart klasszikus szépségű, rokokó dallamait állította a bukovinai dal mellé, példaként, ellenképpül.) A balga kántor egyik témáját talán Szaitz Leó műveiből merítette, hasonlóan az ars poeticája részleteit is, nevét valószínűleg Riethaller Mátyásra emlékezve választotta: gazdag fantáziával, vérbő teremtőkedvvel alkotva meg (többek között ezekből a motívumokból) vígeposzáinak legmulatságosabb alakját.

38. RÓNAY György szerint nem tudta, ki ellen szól a könyv: „fölvilágosodás és konzervativizmus küzdelmeinek szellemi frontján, hadállásai és hadmozdulatai között épp olyan tájékozatlan volt, mint - más téren - a gyakorlati életben". It 1955. 321. Talán ez az oka. hogy néhány évvel a Verseggy érdemeit elzengő ódája után (Versegi társunkhoz) a jóhiszemű virti poéta Alexovits dicsőségére kezdte pattogatni a hexametereket: „fel-fedezéd sebeink: okait mind rendre kifejtéd; S orvosságot adál, kedves Alexovicsom". Másutt: ély, írj, szóly; törd, rontsd, pusztítsd

a semmihitüket..." N.T. Alexovits úrhoz c. versében. Ciceró is itt szerepel.

39. Néhány adalék talán támogatná is a gondolatot: a deákos ízlésű költő pl. számos latin nyelvű verset írt (RÓNAY i. m. 310) több Horatius-fordítása ismeretes. Mint a vígeposz Horácziya, ő sem volt jártas a modern nyugati nyelvekben... S Verseggy korábban már megcsipkedte a konzervatív ízlésű viri dalnokot: Eggy jó szívből költt... c. művében, CSÁSZÁR i. m. 82.

40. VII. Dal 53. strófa. IX. Dal 67. strófa.

41. Szeretnénk egy példát idézni a figura kidolgozatlanására. A kapitánnyal való disputájában Horáczci precízen, hitelesen idézi Ebert, Young, Dryden néhány esztétikai tételét (VII. Dal 59. 62. strófa; meg is nevezi őket a költemény), utóbb meg kiderül róla, hogy csupán görögül es latinul tud. angolul, németül már nem. IX. Dal 100. strófa. Szerepe a cselekményben egyébként is csekély: mindössze annyi, hogy makacs konzervativizmusával fölkelti a kapitány vitázó kedvét (aki aztán hosszú oldalakon keresztül sorolja neki az „antik és modern" vita téziseit)... CSÁSZÁR Elemér (i. m. 222) Pálóczi Horváth Ádámot véli fölfedezni Horácziában: döntő bizonyítékok nélkül, elsősorban a hasonló hangzású név és a hiányos nyelvismeret alapján. Horváth Ádám azonban csak németül nem akart tudni, angolul jól tudott. HEGYI Ferenc: Pálóczi Horváth Ádám, Debrecen 1939. 21-3. A Youngot, Drydent idéző sorok persze így sem mondanak sokat; a szegényes portré ezúttal is lezárja az utat a merészebb föltevések előtt. A legvalószínűbb az, hogy Verseggy elsősorban a deákos klasszicisták korabeli típusát próbálta megrajzolni ebben a figurában: anélkül, hogy kortársainak egyedi vonásaiból merített volna.

42. Részt vesz a fölterjesztést megfogalmazó vármegyei ülésen, BENDA i. m. I. 949.

43. GÁLOS:Bessenyei... 308. CSÁSZÁR Elemér nem tud Bessenyei és Verseggy ismeretségéről, CSAPLÁR Benedek (i. m. 201) és KÖZI-HORVÁTH József (i. m. 16) már sejtje ezt, SZAUDER József pedig (a fiatal költő baráti kapcsolatai nyomán) bizonyítja is. Verseggy pályakezdése. . .70. Tudomásunk szerint egyedül ő figyelmeztet a Verseggy életművében érzékelhető Bessenyei-hatásokra is... Az alábbiakban néhány adalékkal (sajnos csak apróságokkal) szeretnénk bővíteni a kapcsolatuk természetére vonatkozó ismereteket. Valószínűleg Kreskay Imre adta először a költő kezébe Bessenyei írásait: a pálosok gazdag könyvtárában. Verseggy nemsokára megvásárolta a testőríró csaknem valamennyi nyomtatott munkáját. Bessenyei bécsi keletkezésű műveit szinte hiánytalanul megtaláljuk a könyvtárában: élete végéig őrizte őket (forrásunk: Catalogus Librorum denati Ex- Paulini Franc. Verseggy, PL. Act. Vic. 201. 986'1822. Figyelmet érdemel, hogy a magyar és világirodalom egyetlen írójától sincsen annyi könyve, mint Bessenyeitől. Szeretnénk felsorolni ezeket, a kéziratos jegyzek helyesírásához hűen: Agis Tragédiája, Eszterházy Vígságok, Delfén, Társaság, Futó Darabok, Hármás Vitézek, Buda Tragédiája, Hunyadi János élete, Anyai Oktatás, A Philosophus, Lukanus Pozsonyban, A' Magyarság. A Katalógust egyébként Sáhgy Ferenc készítette: a költő hagyatékával foglalkozó, iratok között marad fön). Úgy tűnik, Bessenyei nyelvi és művelődési programja tette Verseggyre a legnagyobb hatást: mert a későbbiekben még a

maga lendületes terveit is ehhez igazította. Példákat idézünk. Amikor a nagy irodalomszerető a Magyarországon Gellert könnyed verseinek fordítását javasolja a „debreceni, kecskeméti, kassai polgárnék” számára, Verseghy az elsők között próbálkozik meg ezzel. Magyarország, Bp. 1932. 17. VÁRADY Imre: Gellert hazánkban. Bp. 1917. 89-95. „Új szökönyveket volna jó csinálni” - írja Bessenyei (Magyarország...163); Verseghy ezt is megpróbálja (szófejtő szótára vázlatának elkészítésével). Figyelmet érdemel, hogy a fogsága utáni években a költő tervezetet készít egy "Magyar Tudós Társaság organizációjára", s többnyire a Jámor Szándék ötleteit követi (alapvetően nyelvművelő célú társaság létrehozását szorgalmazza: magyar lexikonok, magyar grammatikák készítésére figyelmeztet: tudományos igényű recenziók rendszeres megjelentetését javasolja, külön kiemeli hogy a társaság különböző felekezetű tudósokból álljon, az élen egy mágnással; a támogatás érdekében a rendek megszólítását tervezi: ezek az elképzelések már a Jámor Szándékából is ismeretesek. . . A tervezetet az OSzK Kézirattára őrzi: analekta 6552). Verseghy vígeposzának alapeszméjével egyébként már a Holmban is találkozunk: ahol a gondolkodás természetes evolúciója nyomán Bessenyei az angol és a francia kultúra alá rendeli a klasszikus ókor értékeit: „azért a Frantzia, Angulus szóba ezerszer mélyebb böltesség fekszik már, mint valaha a deák szóba volt. . . Angulusok, Frantziák mind Görögöt, mind Deákot meghaladtak. Valamennyi görög tudós volt, az angulus Lóknak, egész Európa tudósainak közönséges ítélletek szerént mind tanítványa lehet a filozófiába, és így van ez a többi dologba is.” Bécs 1779. 161. Innen már csak egy lépés a Verseghytől részletezett querelle des Anciens et des Modernes...

44 Dal 17 69. 70. 71. strófa. A pályakezdés rajza Verseghyt is jellemezhetné: CSÁSZÁR Elemér i. m. 222. szerint „a szellemi fejlődés, amelyen keresztül ment meg az iskola porát lerázta” az övé.

45. Dal 16. strófa. Az utóbbi versrészlet sem mond többet általánosságoknál. A fölvilágosodás korában Bessenyei György volt ugyan a magyaros verselés egyik legkövetkezetesebb képviselője: konkrét költői utalások nélkül azonban aligha tisztázható, mennyiben vonatkoznak órá ezek a sorok. Nem nyújt mindehhez segítséget az idézet első fele sem: bármennyire is emlékeztet a tartalma az öregedő Bessenyeiről szóló, századelői ítéletekre...

46. Condillacra, Youngra pl. maga a költő is többször utal a kapitány gondolataihoz fűzött lábjegyzetekben. Az ő műveiket Bessenyei már kevésbé ismerte; mint SZAUDER József említi Verseghy és Herder c. tanulmányában, első jegyzetpont). Még néhány motívum: „így figyelmet nyervén szép magyar dallyának, sok hasznokot hajtott a jobb culturának”. II. Dal 81. strófa. „Mindnyájan szerették, mert mikor oktatott, sértő fellyebbséget soha nem mutatott; s akármely multság félholtnak tartatott, ha jelenlétével fel nem vidíttatott.” II. Dal 82. strófa. A jellemzés alapján a Verseghytől eszményített költőtípus irodalmi ábrázolásának igényét érezhetjük elsősorban. Egyénítés helyett inkább a hiperbolizáció törekvését.

47. CSÁSZÁR Elemér megfigyelése: a Terentius nyomdokain járó vígjátékszerzőben Simáit ábrázolta a költő. I. m. 220. Simainak és Verseghynek a kapcsolatáról nem sikerült adatokat találnunk.

48. Utitáris-praktikus szemlélete nem tudott megbarátkozni az akkoriban igen népszerű heroikus művek jellegzetességeivel: az erős archaizálással, a sűrű rekvizitumokkal. Esztétikai érzékét sértette (a Dugonicsnál különösen divatos) írói eljárás: a népköltészetből illetve a modern nyugati irodalomból átvett motívumoknak a történelemben való visszahelyezése...

49 . Karacs Ferenc rézmetsző házában ahol többször megfordult Virág Benedek és Révai Miklós is. PRÓNAI Antal: Dugonics András életrajza. Szeged 1903. 200.

50. Julow Viktor, Lengyel Imre, Lőkös István, Rosdy Pál, Holovics Flórián segítségét köszönöm.